

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förordande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

andra samtalsämnen om läsning och litteratur. I vilket fall kan det vara en pedagogiskt knepig situation. Analyser om Meyers romaner, filmatiseringarna och det enorma fenomen som *Twilight* utgör, kan komma väl till pass i en sådan problematisk undervisningssituation. Jag kan tänka mig att flera av uppsatserna i *Interdisciplinary Approaches to Twilight* skulle kunna användas i undervisningen. I synnerhet tänker jag på Nykvists, Isakssons och Leavenworths, Kannik Haastrups, Palos och Manderstedts samt Verena Sieberts uppsatser. Dessa är väl sammanhållna, tämligen lättillgängliga och uppmanar till en fortsatt diskussion om olika aspekter av *Twilight*-fenomenet samtidigt som de också väcker en nyfikenhet på annan litteratur, medier och samtidskultur.

Linn Areskoug

Johnny Kondrup, *Editionsfilologi*. Museum Tusulanum. København 2011.

De flesta textutgivare (också kallade *editionsfilologer*) erövrar sin textkritiska kompetens inom särskilda utgivningsprojekt och institutioner. Längre har sådana projekt och deras kunskaper varit isolerade från varandra, inte sällan i form av enmansföretag. Detta är sedan ett par decennier tillbaka på väg att ändras. Dels sker textutgivning allt oftare i form av tvärinstitutionella projekt, dels ökar antalet formella och informella kontaktytor för utbyte av kunskap och erfarenheter mellan textutgivare, framför allt internationellt. Tecken på detta är åtskilliga EU-finansierade samprojekt kring digital textutgivning, samt nya nätverk och sammanslutningar som blivit betydelsefulla under de senaste 20 åren, bl.a. Networked Infrastructure for Nineteenth-Century Electronic Scholarship (NINES) för den nordamerikanska sfären, European Society for Textual Scholarship (ESTS) för den europeiska samt Nordiskt nätverk för editionsfilologer (NNE) för den nordiska. Samtidigt har det skrivits egendomligt få handböcker och kursböcker i ämnet. Det finns en uppsjö av tematiska antologier i allehanda delfrågor inom textutgivning, men få guider och handböcker. De som finns har redan pensionerats av den digitala utvecklingen, t.ex. Thomas Tanselles *A Rationale of Textual Criticism* (1989) eller Peter Shillingsburgs *Scholarly Editing in the Computer Age* (1996). De är dessutom resonerande och erbjuder ingen direkt kokbokshjälp till novisen.

Ett inte helt lyckat försök till sådan gjordes 2008 av Erick Kelemen (*Textual Editing and Criticism. An Introduction*).

Varken någon kokbok eller någon resonerande, modern och utförlig översikt inom textkritik och vetenskaplig textutgivning finns på ett skandinaviskt språk och med ett skandinaviskt perspektiv. Den hugade får samla ihop ett urval av artiklar i t.ex. NNE:s skriftserie – dock vänder sig dessa sällan till novisen. Det finns också särskilda kapitel om textutgivning i Rolf DuRietz' *Den tryckta skriften* (1999), men även om dessa är läsvärda är de inte lämpade att utgöra handbok för editionsfilologen som står i begrepp att påbörja en textutgivning. Det närmaste vi kan komma på svensk mark är nog Paula Henriksens fina bok *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer* (2007). Dock är den koncentrerad till de syften och de typer av textmaterial som är relevanta för i första hand Svenska Vitterhetssamfundet, och har inte som främsta syfte att ur ett fågelperspektiv beskriva flera olika principer och strategier för olika områden och aktörer inom textutgivning.

Det stora översiktsverk om textutgivning, *Editionsfilologi*, som nu skrivits av Johnny Kondrup, professor vid Institutet för Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Köpenhamns universitet, erfaren textutgivare (av bl.a. Søren Kierkegaard) och initiativtagare till ovan nämnda NNE, svarar därför mot ett reellt behov. Det är ett mycket fint arbete på 553 sidor, frukten av många års forskning och arbete i ämnet. Kondrup är brett påläst, och hans genomgång knyter samman den äldre, klassiska med den allra senaste forskningen på många delområden inom textutgivning, textkritik och teknik.

Dispositionen i boken följer i huvudsak textutgivarens arbetsprocess, från val av utgåvetyp (kap. 2), val av källor (kap. 3), jämförelser, emending och etablering av text (kap. 4), hantering av versioner och varianter (kap. 5–6), kartläggning av det ederade verkets framväxt och författarens arbetsprocess, kommentering (kap. 9), fram till publicering i digital form (kap. 10). Dock har de långa kapitlen 7 och 8 (på sammantaget nästan hundra sidor) om bibliografisk analys av källdokumentet respektive manuskriptbeskrivning placerats långt fram i den här dispositionen, trots att dessa stadier normalt infaller tidigt i arbetet, men Kondrup har goda pedagogiska skäl för den placeringen (s. 32).

Bokens inlaga är vacker och behaglig att läsa, illustrationerna är väl valda och håller hög teknisk klass. Exempelvis är de färgillustrationer som lager

för lager återger hur James Joyce skrev sina manuskript utomordentligt fina (dock hade även resonemanget på s. 219f. om hur vi kan utläsa Kierkegaards arbetsprocess genom att tolka in tidsrelationer mellan olika delar av dennes manuskript varit lättare att följa via en motsvarande faksimilåtergivning av de diskuterade passagera). Boken torde ha erbjudit särskilt svår korrekturläsning med tanke på omfånget och på blandningen av alla typsnitt, stilgrader, språk, teckensystem och färger, men så vitt jag kan se är den klanderfri så när som på en handfull bagatellartade missar.

Genomgången är avgränsad till litterära verk från framför allt 1800- och 1900-tal och dessas karakteristiska utgivningsproblematik. Textkritisk analys och vetenskaplig utgivning av musikaliska verk, konstföremål eller film behandlas därmed inte. Utgivning av medeltida, antika eller hypermoderna texter behandlas bara sporadiskt, och då främst såsom jämförelsematerial. Även om boken sålunda är avgränsad ämnesmässigt, känner jag mig osäker på bokens avsedda målgrupp. Den riktar sig inte till den erfarna experten på utgivning och utgivningsteori, därtill är åtskilliga sektioner i boken för grundläggande. Det är inte en praktisk kokbok för den nye editionsfilologen som står i begrepp att göra sin första utgåva – för det ändamålet hade det behövts instruktioner och exempel steg för steg. Den riktar sig heller inte riktigt till novisen i form av en grundläggande handbok. I t.ex. kapitel 2 om utgåvetypologi borde de olika nivåerna och typerna ha illustrerats och exemplifierats i högre utsträckning. På något vis verkar utgåvetyperna redan vara bekanta för läsaren, och kapitlet blir snarast en argumentation kring begrepp, vilket inte harmonierar med ett handbokssyfte. Sektion 7.3 om en vetenskaplig utgåvas bokhistoriska och materialbibliografiska analyser av källdokumentet kunde ha visat och diskuterat konkreta exempel från utgåvor på hur resultatet av en sådan analys lämpligen bör presenteras för läsaren. Ytterligare en sektion där behovet av illustrationer och konkreta exempel hade varit särskilt värdefulla är den om kommentering i kapitel 10, där Kondrup berättar om s.k. storcommentarer samt om kommentarer som är uppbyggda i flera lager mellan vilka läsaren kan röra sig. Det finns också många intressanta men långa (ibland på tioalet sidor) och komplexa redogörelser av praktiker och metoder, vilket riskerar föra boken bort från handboksgenren. Resonemang förs också periodvis på en tämligen avancerad terminologisk nivå, vilket förstås är svårt att undvika i t.ex.

de mer bokproduktions- och datatekniskt orienterade sektionerna. Men termer som preliminärer och smutstitelblad kunde ha förklarats närmare.

Så vilka är egentligen Kondrups läsare? I inledningen av boken deklarerar dess roll klokt nog snarast som ett slags dialogpartner, och målgruppen får då förmodas vara skandinaviska utgivare och utgivningsällskap som behöver rådgivning kring *hur man kan resonera* i olika utgivningsstrategiska frågor och vilka tänkbara ställningstaganden och positioner som finns. Men boken är förstås relevant inte bara inomdisciplinärt för andra textkritiker och textutgivare. Som Kondrup skriver (s. 21): "Kløften mellem litteraturforskningen og (editions)filologien har været markant de sidste 40–50 år. Vi har set en litteraturforskning med en højt udviklet teoretisk bevidsthed og et tilsvarende fortolkningsberedskab, men uden megen viden om, hvordan de tekster, som den arbejder med, er blevet til."

En värdefull sektion i boken rör varianter och variantapparater, en av den vetenskapliga textutgåvans mest karakteristiska kringtexter. Efter det långa kapitlet (5) om varianter ägnar Kondrup sedan hela kapitel 6 åt variantapparater, deras funktion och utformning. Om de digitala arkiven allt oftare tillhandahåller faksimilåtergivningar av samtliga versioner i fulltext, behövs längre den notoriskt kryptiska, svårtolkade och ofta inkompleta variantapparaten? Kondrup ger flera argument till variantapparaternas legitimitet också i sådana digitala utgåvor: de bidrar till utgåvans validitet genom sin dokumentation av utgivarens empiriska grund, de "artikulerar" manuskripten, dvs tillhandahåller en kvalificerad och läslig karta där manuskripten är svårtolkade, och som Petra Söderlund påpekat är de textbaserade variantapparaterna eller -förteckningarna sökbara.

Den vetenskapliga utgåvan är ett slags kvalitetsmärkt överföring, av tradition huvudsakligen avgränsad till den teckensekvens ("text") som ursprungsdokumentet bär. Ibland är dock även andra egenskaper betydelsebärande och därför värda att inkludera i textkritikerns överföring, t.ex. typografi, layout, marginalbredder, bokformat, radlängder och papperskvalitet. Allt detta kan representeras i form av textuella beskrivningar av hur originaldokumentet ser ut, eller så kan utgivaren använda olika grader av faksimilering. Faksimil behandlas flitigt i boken, i synnerhet i de båda kapitlen 2 och 10. På s. 66 menar Kondrup att ett faksimil i en utgåva är orienterat mot vad Rolf DuRietz har kallat

materialtexten, dvs själva det bläck eller den trycksvårta som förmedlar tecknen i en ned- eller utskrivnen text. En sådan faksimilavgränsning är idag emellertid ytterst ovanlig. Det digitala fotografiska faksimilet är numera praktiskt taget alltid orienterat mot hela det textbärande dokumentet. Kondrup diskuterar i själva verket hur långt man kan gå med faksimilering och nämner exempel på objekt som snarast är tredimensionella faksimil av originaldokumenten. Som Per Ridderstad har påpekat, kan man leda trogenheten i reproduktionen så pass långt att man till slut hamnar i en förfalskning.

Snarast som kuriosa behandlas även tekniker vi idag kan betrakta som döende eller helt utdöda. En sådan är typfaksimil och s.k. kvasifaksimil, som är försök att på typografisk (och mycket mödosam!) väg åstadkomma en grafiskt trogen återgivning av originalets text. Idag använder vi förstas fotografiska faksimil för att åstadkomma detta. Typfaksimil och kvasifaksimil kan idag, i den mån de alls förekommer, betecknas som otillfredsställande och förlegade metoder.

Kapitel 7 innehåller bland annat en underhållande och kunnig diskussion om det besvärliga begreppet idealexemplar, dvs den abstraktion som beskriver en bokupplagas "avsedda" egenskaper, ungefär på det sätt som en s.k. copytext identifierar en "avsedd" ideal text. Skillnaden är enligt Kondrup att en copytextutgivare etablerar en sådan text genom att helt enkelt realisera den i form av ny text, medan bibliografen inte försöker realisera hela idealexemplaret utan bara beskriva det. Men poängen är faktiskt att både copytextutgivaren och bibliografen arbetar med en etablering (av text respektive av idealexemplar), och för textutgivarens del kan denna etablering ta form i stort sett enbart genom en ny realtext. Skillnaden Kondrup pekar på är praktisk snarare än principiell.

I övrigt gör Kondrup en mycket utförlig och noggrann genomgång av bibliografisk analys och en kompetent, pedagogisk och avancerad skildring av skriftens och den tryckta bokens historia, teknik och hantverk. Men hur mycket av denna kunskap måste en textutgivare egentligen behärska? "Der er forskel", skriver Kondrup (s. 327), "på at bedrive analytisk og deskriptiv bibliografi som et videnskabeligt mål i sig selv og som del af en udgivelsesproces". Därmed sagt att det finns en gräns bortom vilken utgivaren inte kan förväntas gå när det gäller bibliografisk kompetens, analys och dokumentation. Samma sak kan sägas om andra relevanta kompetenser i ett utgivningssammanhang,

t.ex. programmering, databasteknik och gränssnittstekniker, topografi och personhistoria, kodologi och paleografi, språkvetenskap och etymologi. Det är nog inte alldeles lätt för en presumtiv utgivare att veta på vilken ambitionsnivå han eller hon bör lägga sig när det gäller t.ex. bokproduktionsteknik.

De avancerade teknikerna, formlerna och kringtexterna i en utgåva, t.ex. variantapparater eller kollationsformler, kan förstås utgöra hinder inte bara för presumtiva utgivare utan också för läsaren. Inte sällan motiveras dessas förekomst i en utgåva med att de skall hjälpa läsaren att återskapa de versioner som inte inkluderats i utgåvan eller få honom eller henne att framför sig se hur originalet ser ut. I själva verket är detta ett ideal som knappast alls realiseras. "[K]un de færreste af en udgaves brugere har forudsætninger for at udnytte en [...] formelpræget manuskriptbeskrivelse til at rekonstruere værkets tilblivelsesproces", påpekar Kondrup helt riktigt (s. 335). Å andra sidan är troligen det viktigaste syftet för den typen av noggrann beskrivning att genom sin transparens och noggranna dokumentation stärka utgivningsarbetets vetenskapliga validitet. Motsvarande gäller såväl utgivarens mer svärgenomträngliga empiriska redovisningar, t.ex. variantapparaten och kollationsformeln, som de moderna digitala faksimilen av t.ex. originalmanuskript. Knappast någon använder i praktiken variantapparater för att "bakvägen" återskapa versioner av ett verk, eller kollationsformler eller digitala faksimil för att på något sätt återskapa ett konkret exemplar av en handskrift eller en tryckt bok.

Slutkapitlet (10) i boken ägnas åt de digitala redskapen för textutgivarens behandling av text och bild, kodning och publicering. Varje sådan skildring av digitala realia förmedlad genom en tryckt bok riskerar förstås bli förlegad innan boken ens hunnit tryckas. Det är ett expansivt fält med många synnerligen specialiserade tekniska områden. Det är också i detta avsnitt jag blir allra mest imponerad av Kondrups kunskaper. Metoder, tekniker och format diskuteras balanserat, insiktsfullt och ofta pedagogiskt, i synnerhet avsnitten om textkodning, XML och TEI.

Att det finns enskilda passager med missförstånd och fel i en så stor sektion om aktuell datateknik är ofrånkomligt. Det är t.ex. inte korrekt (s. 452) att utpeka Just in Time Markup (JITM) som det enda implementerade systemet för extern textkodning, s.k. standoff markup. Det finns andra plattformar för detta, och redan TEI P5 erbjuder genom

det s.k. xInclude numera tekniskt stöd för extern textkodning. I sektionen om stöd för användarens egna digitala annotationer till en utgåva beskrivs Philospace, men det programmet får nog betraktas som marginellt i sammanhanget, i den mån det fortfarande används. Liknande små applikationer för annotationer har utvecklats på en rad håll, de flesta rätt isolerade från varandra och med klen stöd för spridning av annotationsfilerna till andra användare utanför det lokala systemet. Sannolikt kommer i stället generella (och inte dedikerade) annotationsverktyg att användas alltmer framöver, t.ex. Annotea eller Zotero. Detta är emellertid detaljer. Överlag är det viktiga slutkapitlet om digital textutgivning skickligt komponerat och omsorgsfullt i sina detaljer. I avsnittet om digitala faksimil blir visserligen redogörelsen för hur *The Blake Archive* utvecklats en modul för maskinell sökning i digitala bilder en smula kontextlös – i själva verket är detta en liten och redan lätt föråldrad tillämpning inom det stora fältet *image retrieval*, där algoritmer trimmas för att återfinna mönster (inklusive digitaliserade textdokument) i stora samlingar med bildfiler. Samtidigt är det mesta i Kondrups sektion om digitala faksimil insiktsfullt och nyttigt. Det är mycket ovanligt i textkritiska sammanhang, men här finns faktiskt ett erkännande av att själva det digitala bildarbetet i vetenskapliga utgåvor ofta ställer utgivarna inför utmaningar på en nivå som kan få så pass avgörande betydelse för kvaliteten på utgåvan, att besluten som skall tas inte är triviala utan av närmast textkritisk natur.

Kondrup avslutar sedan boken med att kommentera ett par särskilt känsliga framtidsområden för digitala utgåvor: dels graden i vilken sådana kan manipuleras, i synnerhet om de tillgängliggörs i form av öppen källkod och öppna data (för vilket många utgivare pläderar), och dels osäkerheten när det gäller arkivering, underhåll och teknisk hållbarhet. I anslutning till det första problemet ställer sig Kondrup frågan (s. 480) om det är önskvärt "at den højt kvalificerede forskningsindsats, som en utgave repræsenterer, kan modificeres af brugere, der i høiere grad ønsker at tilpasse den deres [...] interesser?" Men när vi ställer allt tuffare krav på empirisk transparens och öppen källkodsredovisning av forskningsdata inom andra discipliner, varför skulle detta inte gälla också textkritiken? Rädslan för manipulation och återpublicering av dessa data hanterar forskare inom dessa discipliner på andra sätt än genom att avstå från att tillgängliggöra dem, och det bör också den textkritiska utgivaren kunna

göra. Det andra problemet är snarast ett olösligt dilemma, och Kondrup pekar på några särskilt intrikata svårigheter för bibliotek, arkiv, förlag, institutioner, forskare och textutgivare som har ansvaret att försöka bevara både de digitala utgåvorna och deras data för framtiden. Jag köpte för egen del några digitala vetenskapliga textutgåvor på kompaktskivor för cirka tio år sedan. De var skrivna och formaterade i SGML, XML och andra oberoende standarder. Men programmen för visning och körning av data liksom de operativsystem de är beroende av är idag föråldrade. Utgåvorna går inte att läsa, de går inte ens att starta. Utgivningsprojekt sträcker sig ofta över många år, ibland decennier. Budgeten för de digitala utgivningsprojekt som inte redan från början rymmer en strategi för hållbarhetsproblemet är närmast bortkastade pengar – projektens data riskerar att vara oläsliga innan ens utgåvan hunnit komma till reell användning och få något vetenskapligt genomslag. Den risken löper inte boken *Editionsfilologi*.

Mats Dahlström

Litteraturens nätverk. Berättande på Internet. Red. Christian Lenemark. Studentlitteratur. Lund 2012.

Med frågan vilken betydelse internet och utvecklingen av digitala medier har för litteraturen och berättandet inleder redaktören Christian Lenemark antologin *Litteraturens nätverk. Berättande på Internet*. Ett grundläggande postulat för antologin är att litteratur och berättande är beroende av sitt medium, en förstås föga nydanande insikt, och antologibidragen sägs på olika sätt fokusera på litteratur och berättande i bred bemärkelse. Antologins centrala målgrupp är studenter i såväl litteraturvetenskap som kultur-, medie- och kommunikationsvetenskap. Av de 12 artikelförfattarna är 9 (disputerade) litteraturvetare, företrädesvis verkamma eller disputerade vid Göteborgs universitet.

Antologibidragen behandlar företeelser såsom författarbloggar, litteraturkritik online, fan fiction, digitalt född litteratur och nätgemenskaper kring poesi, ofta i form av nedslag i några exempel som analyseras mot bakgrund av annan forskning inom områden som nätgemenskaper, hypertextteori och medieteori. En forskare som återkommer i flera referenser är Henry Jenkins, ett slags pionjär inom forskning om nätgemenskaper. Ett av hans favoritobjekt för forskning är "deltagarkulturer", där